

BỘ GIÁO DỤC VÀ ĐÀO TẠO
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM HÀ NỘI

HOÀNG THỊ HẢI YẾN

QUAN HỆ AN NINH - CHÍNH TRỊ NHẬT BẢN - MỸ
(1874 - 1931)

LUẬN ÁN TIẾN SĨ LỊCH SỬ

HÀ NỘI - 2013

BỘ GIÁO DỤC VÀ ĐÀO TẠO
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM HÀ NỘI

HOÀNG THỊ HẢI YẾN

QUAN HỆ AN NINH - CHÍNH TRỊ NHẬT BẢN - MỸ
(1874 - 1931)

Chuyên ngành: Lịch sử thế giới

Mã số: 62.22.03.11

LUẬN ÁN TIẾN SĨ LỊCH SỬ

NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC:

- 1. GS.TS Đỗ Thanh Bình**
- 2. PGS.TS Nguyễn Thị Hạnh**

HÀ NỘI - 2013

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan bản luận án này là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các kết quả nghiên cứu được công bố trong luận án chưa từng được công bố trong một công trình nào khác.

TÁC GIẢ LUẬN ÁN

Hoàng Thị Hải Yến

MỤC LỤC

	<i>Trang</i>
MỞ ĐẦU	1
1. Lý do chọn đề tài	1
2. Đối tượng, phạm vi và nhiệm vụ nghiên cứu	2
3. Các nguồn tài liệu	5
4. Phương pháp nghiên cứu	5
5. Đóng góp của luận án	5
6. Bố cục của luận án	6
Chương 1: TỔNG QUAN LỊCH SỬ NGHIÊN CỨU VẤN ĐỀ	7
1.1. Những công trình nghiên cứu liên quan đến đề tài	7
1.2. Những vấn đề luận án tập trung giải quyết	19
Chương 2: QUAN HỆ AN NINH - CHÍNH TRỊ NHẬT BẢN - MỸ GIAI ĐOẠN 1874 - 1905	20
2.1. Những nhân tố tác động đến quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ (1874 -1905).....	20
2.2. Quan hệ Nhật - Mỹ trên lĩnh vực an ninh - chính trị giai đoạn 1874 - 1905 ...	39
Chương 3: QUAN HỆ AN NINH - CHÍNH TRỊ NHẬT BẢN - MỸ GIAI ĐOẠN 1905 - 1931	63
3.1. Những nhân tố tác động tới sự thay đổi trong quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ (1905 - 1931).....	63
3.2. Quan hệ Nhật - Mỹ trên lĩnh vực an ninh - chính trị giai đoạn 1905 - 1931	78
Chương 4: MỘT SỐ NHẬN XÉT VỀ QUAN HỆ AN NINH - CHÍNH TRỊ NHẬT BẢN - MỸ (1874 – 1931)	113
4.1. Đặc điểm của quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ giai đoạn 1874 - 1931 ...	113
4.2. Vị trí của quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ giai đoạn 1874 - 1931 trong lịch sử quan hệ Nhật - Mỹ	131
4.3. Tác động của quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ (1874 - 1931)	136
KẾT LUẬN	145
DANH MỤC CÔNG TRÌNH CỦA TÁC GIẢ ĐÃ CÔNG BỐ	150
TÀI LIỆU THAM KHẢO	151
PHỤ LỤC	162

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Ở Việt Nam, quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ nói chung luôn thu hút sự quan tâm nghiên cứu của khá nhiều học giả, nhưng riêng giai đoạn 1874 - 1931 dường như vẫn là một khoảng trống. Có thể nói đây vừa là giai đoạn bản lề của mối quan hệ, vừa là ngưỡng cửa của thế kỉ mới, nên có rất nhiều vấn đề diễn ra đã định hình cho quan hệ Nhật - Mỹ đến tận ngày nay. Do đó, triển khai nghiên cứu quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ (1874-1931) mang cả ý nghĩa khoa học lẫn thực tiễn.

1.1. Việc đi sâu tìm hiểu về bối cảnh, những nhân tố tác động đến sự hình thành, phát triển quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ (1874 - 1931), đặc điểm và tác động của mối quan hệ này đối với bản thân hai chủ thể cũng như tình hình chính trị và xu thế quan hệ quốc tế ở khu vực châu Á-Thái Bình Dương không chỉ có ý nghĩa tích cực trong việc khảo cứu mà còn góp phần hiểu hơn lịch sử quan hệ hai nước cũng như lịch sử quan hệ quốc tế.

1.2. Nghiên cứu quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ (1874 - 1931) giúp hiểu thêm về lịch sử Nhật Bản, đặc biệt là cách lựa chọn đối tác, đường hướng phát triển, cách tiếp cận và hoà nhập với thế giới của người Nhật Bản để hiểu hơn về con đường mà dân tộc Nhật Bản đã và đang đi. Đồng thời làm sáng tỏ hơn lịch sử nước Mỹ, tầm nhìn chiến lược, cách tiếp cận thế giới, hiểu thêm con đường đi rất riêng của nước Mỹ trong việc tìm kiếm và khẳng định quyền lực trên thế giới.

1.3. Trong lịch sử quan hệ quốc tế thời cận - hiện đại, quan hệ Nhật - Mỹ là một trong số những cặp quan hệ chủ chốt và đóng vai trò quan trọng. Lịch sử quan hệ hai nước được hình thành từ khá sớm, nhưng giai đoạn 1874 -1931 giữ vai trò đặc biệt. Đây là thời kỳ diễn ra những biến cố lịch sử to lớn trên các phương diện kinh tế, chính trị, xã hội của hai nước Nhật Bản và Mỹ. Chỉ trong vòng gần một thế kỷ (1854 - 1951), quan hệ Nhật Bản - Mỹ đã liên tục chuyển biến qua nhiều mức độ khác nhau, từ phụ thuộc chuyển sang đồng minh, từ đối thủ cạnh tranh chuyển sang kẻ thù và cuối cùng lại trở thành đồng minh của nhau. Việc chỉ ra chất kết dính mối quan hệ này, nguyên nhân dẫn đến sự thay đổi tính chất của mối quan hệ, lý do khiến hai quốc gia sau nhiều biến cố lớn vẫn thấy cần có nhau và là đồng minh chiến lược của nhau cũng là điều cần thiết trong bối cảnh thế giới có nhiều biến động phức tạp.

1.4. Tìm hiểu quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ giai đoạn 1874-1931 là cơ sở để hiểu và lý giải về quan hệ Nhật - Mỹ hiện tại. Cho đến thời điểm này, quan hệ Nhật - Mỹ vẫn là cặp quan hệ đặc biệt, có ý nghĩa quan trọng đối với bản thân hai nước và ảnh hưởng mạnh mẽ đến quan hệ quốc tế ở khu vực châu Á - Thái Bình Dương. Trong bối cảnh Mỹ quyết định chuyển hướng trọng tâm chiến lược sang khu vực châu Á - Thái Bình Dương ở những thập niên đầu thế kỷ XXI, Nhật Bản và Mỹ phải đối phó với cuộc khủng hoảng kinh tế bắt đầu từ năm 2008, sự trỗi dậy của Trung Quốc cũng như những diễn biến phức tạp của môi trường an ninh ở châu Á - Thái Bình Dương đã khiến cho mối quan hệ đồng minh chiến lược Nhật Bản - Mỹ càng quan trọng hơn trong việc theo đuổi những lợi ích cốt lõi của hai cường quốc.

1.5. Việt Nam đang ngày càng hội nhập sâu rộng vào khu vực và thế giới, đang đẩy mạnh công nghiệp hoá, hiện đại hoá đất nước nên rất cần có môi trường hoà bình, an ninh và duy trì mối quan hệ hữu nghị, hợp tác hiệu quả với các cường quốc trên thế giới. Nhật và Mỹ là hai đối tác quan trọng của Việt Nam, do đó tìm hiểu lịch sử của hai nước, của mối quan hệ Nhật - Mỹ trong quá khứ giúp chúng ta hiểu rõ thêm về hai cường quốc đang đóng vai trò lớn trong các vấn đề quốc tế; hiểu được vị trí của khu vực châu Á - Thái Bình Dương (trong đó có Việt Nam) trong chiến lược đối ngoại của Nhật và Mỹ. Qua đó, chúng ta cũng có thể rút ra được những kinh nghiệm tham khảo trong việc đánh giá tình hình quốc tế, khu vực để xác định, lựa chọn và thiết lập quan hệ với các đối tượng cụ thể, đặc biệt là học hỏi được những kinh nghiệm hội nhập quốc tế của các nước lớn. Do vậy, việc nghiên cứu quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ không chỉ cần thiết cho việc nhận thức lịch sử mà còn có ý nghĩa thời sự sâu sắc.

Với những ý nghĩa khoa học và thực tiễn nêu trên, chúng tôi chọn “***Quan hệ an ninh - chính trị Nhật Bản - Mỹ (1874-1931)***” làm đề tài Luận án Tiến sĩ.

2. Đối tượng, phạm vi và nhiệm vụ nghiên cứu

2.1. Đối tượng nghiên cứu:

Đối tượng nghiên cứu của đề tài là “*Quan hệ an ninh - chính trị Nhật Bản - Mỹ (1874-1931)*”.

2.2. Phạm vi nghiên cứu:

Hợp tác an ninh - chính trị trong quan hệ quốc tế là những hoạt động của các chủ thể quan hệ quốc tế nhằm tạo ra môi trường chung mà các bên tham gia hưởng

đến. Dựa trên lý thuyết và đối chiếu với thực tế lịch sử quan hệ Nhật - Mỹ cho thấy những vấn đề nổi bật trong quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ giai đoạn 1874-1931 là: vấn đề Đài Loan (1874), Chiến tranh Trung - Nhật (1894-1895), Chiến tranh Nga - Nhật (1904-1905), cạnh tranh Nhật - Mỹ trong Hội nghị Washington, vấn đề Mãn Châu (chúng tôi có mở rộng phạm vi nghiên cứu của mình bằng việc đề cập tới yếu tố kinh tế như: tranh chấp đường sắt Mãn Châu, việc thành lập Tập đoàn Tài chính ngân hàng mới và phân tích các yếu tố này phục vụ cho mục tiêu làm rõ hơn quan hệ an ninh - chính trị, vì thực chất của vấn đề này vẫn là cuộc tranh giành lợi ích, phạm vi ảnh hưởng giữa Nhật và Mỹ). Theo lý thuyết của Barry Buzan, sau đó được phát triển thành trường phái Copenhagen thì quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ giai đoạn 1874 - 1931 còn nổi lên vấn đề người Nhật nhập cư vào Mỹ. Những nội dung được lựa chọn tìm hiểu trong luận án là trụ cột trong quan hệ hai nước và chi phối chiều hướng phát triển của quan hệ hai nước cuối thời cận đại và buổi đầu thời hiện đại

Về thời gian: chúng tôi lấy mốc năm 1874 làm mốc mở đầu của việc nghiên cứu quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ vì đây là năm Nhật Bản tiến hành xâm lược Đài Loan dưới sự ủng hộ “ngầm” của Mỹ. Sự kiện này tiêu biểu cho sự hợp tác và lợi dụng lẫn nhau đầu tiên giữa Nhật và Mỹ trong việc thực hiện mục tiêu bành trướng ở Đông Bắc Á. Năm 1931 được chúng tôi chọn làm mốc kết thúc bởi ngày 18/9/1931, sự kiện Mãn Châu bắt đầu. Nhật Bản xâm lược Mãn Châu là hành động nhằm xoá bỏ Hiệp ước Washington. Bằng hành động này, quân đội Nhật Bản vi phạm nguyên tắc không can thiệp vào công việc nội bộ của Trung Quốc và cam kết giữa các cường quốc lớn. Sau sự kiện này, Chính phủ Mỹ tuyên bố Nhật Bản không còn là một đối tác cho sự ổn định ở châu Á -Thái Bình Dương. Quan hệ Nhật - Mỹ bước sang giai đoạn cạnh tranh khốc liệt hơn.

Tuy nhiên, hai mốc thời gian này không phải là sự phân định máy móc. Để làm rõ đề tài, luận án đã mở rộng nghiên cứu giai đoạn trước và sau để có cái nhìn liên tục và logic.

Trong quan hệ quốc tế không có hợp tác hay cạnh tranh đơn thuần, tùy điều kiện lịch sử mà hai mặt này “nặng”, “nhẹ” khác nhau. Trên cơ sở khảo cứu quan hệ an ninh - chính trị Nhật Mỹ, chúng tôi chọn năm 1905 làm mốc phân chia giữa hai giai đoạn bởi vì:

Trong giai đoạn 1874 - 1905, cả hai nước đều có nhu cầu hợp tác để vươn lên trở thành cường quốc của thế giới. Với Mỹ, Nhật là cầu nối, là bàn đạp quan trọng để vươn sang lục địa châu Á và phát triển hải thương. Còn với Nhật, Mỹ là chỗ dựa an ninh để chống lại mối đe dọa từ bên ngoài, xa hơn nữa là tìm kiếm sự ủng hộ về mọi mặt để cải

thiện địa vị trên trường quốc tế. Do vậy trong giai đoạn 1874 - 1905, Nhật - Mỹ đã hợp tác, lợi dụng lẫn nhau để thực hiện tham vọng ở Viễn Đông và Thái Bình Dương.

Thế nhưng, sự thay đổi trong quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ bắt đầu từ trong cuộc Chiến tranh Nga - Nhật (1904 - 1905). Ban đầu, Mỹ đã ủng hộ Nhật phát động cuộc chiến tranh với Nga nhằm xoá bỏ chính sách đóng cửa Mãn Châu của Nga, tạo cơ hội cho Mỹ len chân vào nơi đây. Tuy nhiên, kể từ trận chiến Phụng Thiên (20/2 - 10/3/1905), hay nói cách khác là từ khi chiến thắng của Nhật đã trở nên rõ ràng thì thái độ của Mỹ cũng thay đổi. Âm mưu của Mỹ là “*nhìn thấy cuộc chiến tranh kết thúc với kết quả Nga và Nhật Bản bị khóa chặt trong thế bất lợi, nỗ lực chống lại nhau và tiếp tục suy yếu*” [156]. Vì vậy, trong quá trình đàm phán, Tổng thống Mỹ - với vai trò hoà giải đã dẫn dắt nó theo hướng không có lợi nhất cho Nhật Bản. Mặc dù vậy, chiến thắng của Nhật Bản trong cuộc Chiến tranh Nga - Nhật (1904 - 1905) đã đưa Nhật trở thành cường quốc chiếm ưu thế ở Viễn Đông với ảnh hưởng mở rộng đến Mãn Châu và bán đảo Triều Tiên, tạo ra sự chuyển biến căn bản trong cán cân quyền lực ở Đông Á. Tham vọng của Nhật Bản cũng gia tăng cùng với sự phát triển của tiềm lực kinh tế và quốc phòng. Cũng trong giai đoạn 1905 - 1931, Mỹ dần vươn lên trở thành một trung tâm công nghiệp và tài chính của thế giới, tham vọng mở rộng quyền lợi ở Thái Bình Dương ngày càng lớn. Với ưu thế về nhiều mặt, Mỹ đã gây sức ép lên Nhật Bản và bắt Nhật phải chấp nhận nhiều nhượng bộ thua thiệt. *Những xung đột lợi ích trong việc giành ưu thế tại khu vực này giữa Nhật và Mỹ đã quy định tính chất chủ yếu trong quan hệ hai nước giai đoạn này là cạnh tranh, kiềm chế lẫn nhau.*

Về không gian: Quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ (1874 -1931) chịu sự chi phối bởi nhiều yếu tố, trong đó có những vấn đề xảy ra ở khu vực Đông Bắc Á (Đài Loan, Triều Tiên, Trung Quốc). Vì vậy chúng tôi sẽ đề cập đến quan hệ Nhật - Mỹ ở cả khu vực Đông Bắc Á vào những thời điểm có liên quan.

2.3. Nhiệm vụ của việc nghiên cứu đề tài

- Làm rõ vai trò, vị trí, mức độ của các nhân tố tác động đến sự vận động, phát triển của quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ (1874-1931).

- Làm rõ những vấn đề cơ bản trong quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ (1874-1931) thông qua việc đi sâu phân tích các sự kiện tiêu biểu.

- Đưa ra những nhận xét, đánh giá về quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ (1874-1931).

3. Các nguồn tài liệu

Nguồn tài liệu được sử dụng trong luận án này bao gồm:

- *Tài liệu gốc*: các hiệp ước kí kết giữa Nhật Bản và Mỹ; các nghị định, công hàm trao đổi giữa hai bên; các báo cáo của các bộ, ngành gửi Ngoại trưởng hai nước; các bức thư của các nhà lãnh đạo cấp cao hai nước... được khai thác từ nguồn lưu trữ của Bộ ngoại giao Mỹ, trên trang web của Thư viện Quốc hội Nhật Bản, hoặc qua các tư liệu gốc được in trong các công trình tuyển chọn.

- *Các công trình chuyên khảo* có nội dung phản ánh trực tiếp quan hệ Nhật - Mỹ.

- *Các bài báo khoa học* có liên quan đến đề tài được công bố trên các tạp chí khoa học trong nước và ngoài nước.

- *Các trang web*

4. Phương pháp nghiên cứu

- Phương pháp chủ yếu được sử dụng trong quá trình nghiên cứu là phương pháp lịch sử và phương pháp logic. Với các phương pháp này, mối quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ sẽ được tái hiện thông qua việc phân tích các sự kiện lịch sử cụ thể, các giai đoạn theo logic và mang tính liên kết. Bên cạnh đó, tác giả còn sử dụng phương pháp tổng hợp, phân tích và so sánh để giải quyết vấn đề mà đề tài đặt ra.

5. Đóng góp của luận án

Giải quyết được các nhiệm vụ đặt ra, Luận án có những đóng góp sau:

- Luận án là công trình đầu tiên ở Việt Nam nghiên cứu có hệ thống về quan hệ Nhật - Mỹ trên lĩnh vực an ninh - chính trị giai đoạn 1874-1931, góp phần lấp khoảng trống trong nghiên cứu quan hệ Nhật - Mỹ cuối thời cận đại và đầu thời hiện đại; Bổ sung, cập nhật những tư liệu mới cho giảng dạy, nghiên cứu lịch sử quan hệ quốc tế nói chung và quan hệ Nhật - Mỹ nói riêng.

- Dựng lại bức tranh về quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ (1874-1931) với những nét đặc thù, dưới tác động của các nhân tố cụ thể.

- Luận án chỉ ra đặc điểm, vị trí, ảnh hưởng và tác động của quan hệ an ninh - chính trị Nhật - Mỹ (1874-1931) tới hai chủ thể Nhật, Mỹ và tình hình khu vực Đông Bắc Á và thế giới; rút ra những kinh nghiệm lịch sử hữu ích cho Việt Nam trong thực tiễn hoạt động đối ngoại.

6. Bố cục của luận án

Ngoài phần mở đầu, kết luận, tài liệu tham khảo và phần phụ lục, nội dung luận án được trình bày trong 4 chương:

Chương 1: Tổng quan lịch sử nghiên cứu vấn đề.

Chương 2: Quan hệ an ninh - chính trị Nhật Bản - Mỹ giai đoạn 1874-1905.

Chương 3: Quan hệ an ninh - chính trị Nhật Bản - Mỹ giai đoạn 1905-1931.

Chương 4: Một số nhận xét về quan hệ an ninh - chính trị Nhật Bản - Mỹ (1874-1931).